

PICTA (PICTACE) NING AXAMIYATI VA UNING XUSUSIYATLARI.

Xolmatova Saida Qurbonboy qizi

Farg'ona viloyati Toshloq tumani

38-maktabning biologiya fani o'qituvchisi.

REJA

1. Pista (Pictace) ning daraxtining tuzilishi.
2. Pictaceaning axamiyati va uning xususiyatlari.

Haqiqiy pista, pista daraxti (lat. *Pistacia véra*) - ko'p poyali daraxt, ko'pincha buta, Sumacaceae oilasining (*Anacardiaceae*) *pista* (*Pistacia*) jinsining bir turi. U kontinental iqlimi bo'lgan hududlarda o'sadi, uzoq, issiq yoz bilan ajralib turadi, havo harorati ko'pincha 40 ° C dan yuqori ko'tariladi va namlik 10% gacha tushadi. Shu bilan birga, tuproq yuzasi 70 ° C dan yuqori qiziydi va o'simliklar uchun namlik umuman qolmaydi.

Pista yorug'likni yaxshi ko'radi, issiqlik va sovuqqa chidamli bo'lib, -30 ° C gacha bo'lgan sovuqqa osonlikcha bardosh bera oladi.

Ko'p poyali daraxt yoki buta balandligi 3-7 (10 gacha) m, ko'pincha zich yarim sharsimon toj bilan qoplangan. Qadimgi shoxlardagi qobig'i och kulrang, oq rangga ega; yillik o'simliklarda - kulrang va qizil-jigarrang. Barglari navbatma-navbat, imparipinnate, odatda uch bargli, uchta, kamroq tez-tez bir, besh yoki etti bargdan iborat. Barglari deyarli o'simtasimon, terisimon, zich, silliq, och yashil, tepasi yaltiroq, past mat, mayda tukli yoki deyarli yalang'och, keng ellipssimon yoki yumaloq tuxumsimon, kamdan-kam keng nayzasimon, uzunligi 5-11 (20 gacha) sm., 5 kengligi - 6 (12 gacha) sm. Poyasi mayda tukli yoki deyarli tuksiz, qanotsiz. O'simlik ikki xonali. 4-6 sm uzunlikdagi zich, murakkab. Mevalari yirik (odatda bu turning boshqa turlarinikidan bir necha baravar katta), dukkakli, deyarli chiziqsimon-lansolatsimon, tor yoki keng tuxumsimondan deyarli yumaloq, uzunligi 0,8-1,5 sm, kengligi 0,6-0,8 sm, deyarli. kesmada yumaloq yoki tartibsiz oval. Perikarp osongina ajratiladi (pishganda), krem, sariq-krem, pushti, qizg'ish, to'q qizil yoki quyuc binafsha; intrakarp (tosh) deyarli har doim qiyshiq asosga ega. Urug'i yam-yashil, yeyiladigan, yog'li.

Mart-may oylarida gullaydi. Iyul-avgust oylarida mevalar. Barglari sentyabr-oktyabr oylarida tushadi.

U yetti yoshdan sakkiz yoshgacha meva beradi, mo'l-ko'l meva 15 yoshda boshlanadi va 100 yilgacha ko'tariladi. Har bir daraxt bir yillik tanaffus bilan meva beradi, ayniqsa samarali yillar uch-besh yildan keyin takrorlanadi. Bitta daraxtdan siz 12-15 kg meva to'plashingiz mumkin.

O'rta Osiyo respublikalarida yong'oq, pista va bodomning yovoyi holda o'sadigan 160 ming gektardan ortiq maydonlari mavjud bo'lib, O'zbekistonda 20,5 ming gektar

maydon shu ekinlar bilan band. O'zbekistonda 1960-yillarning o'rtalaridan boshlab 8,5 ming ga yong'oq, 20,1 ming ga pista va 8,4 ming ga bodom ekilgan.

Pista — pistadoshlar (Pistaceae) oilasiga mansub, avlodi — *Ristcia vera* (haqiqiy pista). Bo'yi 2,5—10 m ga yetadi. Shox-shabbasi sharsimon ikki uyli o'simlik, anemofil changlanadi. Pista mag'zida 63% gacha moy, 12—13% shakar, 17—18% oqsil bo'ladi. Qurg'oqchilikka chidamli, ildizi 7 m gacha chuqurlikka yetadi. Urug'idan va payvand usuli bilan ko'paytiriladi. Lalmikor yerlarda 10—12 yilda, sug'oriladigan yerlarda 7—8 yilda hosilga kiradi. Solkash, 300 yilgacha yashaydi, bir tupidan o'rtacha 15 kg gacha hosil beradi. 20 ga yaqin turi bor. 2 turi o'stiriladi. Hozirgi pista navlari yovvoyi turlardan kelib chiqqan. O'zbekistonda pistaning quyidagi turlarini ekish tavsiya etiladi: Forma 5 — T, Forma 9 — T, F — a 17 — T, F 29 — T, F. 113 TK, Forma 214 TK, F.253 TK, F.355 TK. Ular pistaning 70% idan 98% igacha ochilgan bilan, mag'zi massasining 48—50% ini tashkil qilishi bilan, mag'zi tarkibida 52—76% moy bo'lishi bilan farqlanadi. O'zbekistonda 1985-yilgacha 38,4 ming ga pista maydoni bo'lgan. O'zbekistonda pista seleksiyasi ishlari 1930-yillardan boshlangan. Pista seleksiyasida: — yaxshi rivojlangan, shox-shabbasi kam emas; — meva berishi 4—5 balldan kam bo'lgan; — mevasi katta (0,8 g dan katta); — mevasining tabiiy ochilishi 80% va undan yuqori; — po'stining qalinligi 1,2 mm dan kam; — rangi ochiq rangda (oq); — mag'zining chiqishi 45% dan yuqori; — hosildorligi; — viruslar va zamburug'larga chidamliligi belgilari seleksiyasining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Pistani unib chiqish uchun uni bir necha kun davomida iliq suvda namlash kerak. Keyin suyak qobig'ini olib tashlang va ehtiyotkorlik bilan, burunga zarar bermasdan, terini olib tashlang. Nam matoga joylashtiring va issiq joyga qo'ying. 2-3 kun davomida pista nayzasi ildizga aylanadi. Keyin pista chuqur idishga joylashtirilishi kerak, chunki u darhol chuqur ildizlarni tushiradi. Kotiledonlarni tuproq bilan yopmang, ular sirtida qoldirilishi kerak. Bir oy o'tgach, pista doimiy joyga ekilgan bo'lishi mumkin. O'simliklar bir-biridan 8-10 metr masofada, har doim bir necha bo'lak guruhlarga ekilgan. Sug'orish juda ehtiyotkorlik bilan, tuproqni suv bosmasdan amalga oshirilishi kerak. Hayotning birinchi yilida siz o'simliklarni begona o'tlardan himoya qilishingiz va qishda kuchli shamol va kemiruvchilardan agrofibre bilan qoplashingiz kerak.

Pista yong'oqlari 2,5 ming yildan ortiq vaqt davomida oziq-ovqat sifatida ishlatilgan. Ular ayniqsa Forsda - boylik ramzi sifatida hurmatga sazovor bo'lgan.

Pista Gretsiya, Suriya, Eron, Ispaniya, Italiya, AQSh, Turkiya va boshqa mamlakatlarda yetishtiriladi. Pista hosili iyul oxiri — avgust oyining boshlarida yig'ib olinadi. Yong'oqlar birinchi navbatda quyoshda quritiladi - undan keyin ular bir yildan ortiq saqlanishi mumkin. Ular, shuningdek, sho'r suvli eritmada namlanadi va qovuriladi. Pista yuqori ozuqaviy qiymatga ega - ular tarkibida 50 foizdan ortiq yog', shuningdek, ko'p miqdorda protein va uglevodlar. Ular tonik ta'sirga ega va surunkali charchoq uchun foydalanish tavsiya etiladi.

Yong'oqning kotiledonlari (urug'i yadrosi) yog'li yog'ga (65% gacha), oqsillarga va uglevodlarga boy. Barglar tarkibida taninlar (20% gacha), galls hosil bo'lishi bilan (shira tufayli o'sadi), ularning miqdori 30-45 va hatto 50% gacha ko'tariladi. Pista tanasiga tegizilganda, qatron ajralib chiqadi, undan pinen o'z ichiga olgan efir moyi olinadi. Barglarida taxminan 0,01% efir moyi mavjud. Pista yog'i quritilmaydigan, yuqori sifatli yog'lar toifasiga kiradi. U oleyk (54-62,8%), linoleik (17%) va to'yinmagan (20%) kislotalarning glitseridlarini o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy ahamiyati va qo'llanilishi

Pista mevalarining kotiledonlari yoqimli yong'oq ta'miga ega, ular xushbo'y va yangi, tuzlangan va qovurilgan shaklda, shuningdek, qandolatchilik uchun taom sifatida ishlatiladi. Pista yog'i yaxshi ta'mga ega, lekin tezda xiralashadi; kolbasa ishlab chiqarishda, parfyumeriya va tibbiyotda, shuningdek, lak ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Pista urug'lari yaxshi umumiy mustahkamlovchi ta'sirga ega, ular jiddiy kasalliklardan keyin, jiddiy jismoniy va ruhiy stressdan keyin foydalanish tavsiya etiladi. Pista yog'ochi eng zich va kuchli yog'ochlardan biri bo'lib, duradgorlikda, ayniqsa inley uchun juda qadrlanadi. Yuqori kaloriya qiymatiga ega. Eng yaxshi iste'mol qilinadigan yong'oqlari bilan mashhur bo'lgan pista daraxtlari o'ziga xos go'zaldir, garchi odatda yog'ochdan ishlov berishda topilmasa yoki ishlatilmasa ham. Zaytun daraxtlari singari, pista daraxtlari yong'oq bog'larida ko'proq foydalidir. Pista o'tinining o'ti ultrabinafsha qora nurda kuchli lyuminestsatsiyalanadi va deyarli qora chigirtka yoki Kentukki qahva daraxti kabi yorqin sariq-yashil rang chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

•O". Axmedm. A. Eigashe\ . A. Abzalov, M. Yulch;yeva.. D. Mus3aFaL«uCv DORIVOR O'SIMLIK LARM YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI. •O'zMU Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

•O'simliklar sistemikasi (yuksak o'simliklar). X.Haydarov, Y.Tashpulatov, X.Jalov, I.Mukumov. Samarqand-2019 yil.

•Dorivor o'simliklar va ulardan foydalanish. R.X.Ayupov Toshkent 2015. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 10(11), 85-89.

Baratjon oqli, S. F. (2022). ESSENTIAL OIL PRESERVATIVE CONTAINING TIMOL REPRESENTATIVES OF THE FAMILY LAMIACEAE. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(13), 839-845.